

Ірина Ю. Штулер
**МОДИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ**

У статті розглянуто сутність та моделі розвитку національної економічної системи згідно з концепцією гомеостазису. Визначено сферу можливих виробничих орієнтирів через синтезування елементів визначених моделей. Встановлено, що обов'язковою умовою успішного розвитку національної економічної системи є стимулювання процесу утворення кластерів нововведень.

Ключові слова: інноваційна діяльність; інноваційне управління; інноваційний розвиток; економічна система; гомеостазис.

Літ. 15.

Ірина Ю. Штулер
**МОДИФИКАЦИЯ МОДЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ**

В статье рассмотрены сущность и модели развития национальной экономической системы согласно концепции гомеостазиса. Определена сфера возможных производственных ориентиров путем синтезирования элементов определенных моделей. Установлено, что обязательным условием успешного развития национальной экономической системы является стимулирование процесса образования кластеров нововведений.

Ключевые слова: инновационная деятельность; инновационное управление; инновационное развитие; экономическая система; гомеостазис.

Iryna Y. Shtuler¹
**MODELS MODIFICATION FOR NATIONAL
ECONOMIC SYSTEM DEVELOPMENT**

The article examines the essence of the development models for a national economic system based on the concept of homeostasis. Fields of potential production targets through synthesizing the models' elements are established. It is argued that encouraging the process of innovation clusters formation is the critical prerequisite for successful development of national economic system.

Keywords: innovative activity; innovation management; innovative development; economic system; homeostasis.

Постановка проблеми. Дослідження розвитку національної економіки є одним з найважливіших завдань економічної науки. Суперечливість процесів економічного розвитку України та кризових явищ, які супроводжують становлення вітчизняної ринкової економіки, вказують на необхідність вдосконалення науково-методологічних та практичних аспектів розвитку національної економіки. Потреба системного дослідження теорії розвитку економіки пов'язана з необхідністю визначення пріоритетів, напрямів та моделей розвитку економіки України, а також вдосконалення механізмів їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку національного господарства, економічного потенціалу та інноваційного розвитку економічних систем присвячено праці відомих вітчизняних учених: В.М. Гейця [1], М.М. Єрмошенка [4], С.А. Єрохіна [4], В.Я. Шевчука [8], Г.К. Ялового [9] та зарубіжних – В. Парето [13], Д. Сакса [5], Й. Шумпетера [15] та ін., які стверджують, що лише інновації можуть відродити та розвинути економіку.

¹ National Academy of Management, Kyiv, Ukraine.

Невирішена раніше частина загальної проблеми полягає в дослідженні тенденцій розвитку економічних систем та на цій основі виведення моделі національного економічного зростання з опорою на інновації.

Метою дослідження є розгляд моделей розвитку національної економічної системи з врахуванням еволюційних тенденцій, що відіграють домінуючу роль у формуванні сучасної системи світового господарства. Проведене дослідження виходить за межі національної економіки та базується на поступовому зближенні різних технологічних укладів, переходу від жорстких вертикальних виробничих зв'язків до гнучких, що забезпечить тривалість і посилить потенціал майбутнього розвитку.

Основні результати дослідження. Дослідження економічних систем транзитивного типу, як правило, виходять з розмежування двох історично утворених і добре вивчених моделей розвитку – імпортозаміщуючої й експортно-промислової. При цьому ототожнення імпортозаміщуючої моделі із закритим типом економіки й експортно-промислової – з відкритим призводить до різкої поляризації поглядів на проблему вибору шляху розвитку й характеру реформ. В Україні на дискусії з цих питань впливає переплетіння економічного й геополітичного підходів. Можна виділити два геополітичних чинники, що здійснюють вплив на формування типології економічного мислення.

Перший чинник. Розташованість України на межі Заходу та Сходу й проблема «євразійства», що не вирішується вже тривалий період. Відповідно в економічних дослідженнях маятник переконань коливається від концепцій розвитку за типом західних країн до теорій підсилення альтернативних початків «японського дива» тощо [14].

Другий чинник. Місце України в групі країн «наздоганяючої індустріалізації» і серйозне відставання від технологічних лідерів. У даному аспекті найбільш сильно виявляється розбіжність з приводу вибору моделі розвитку. Дехто трактує технологічне відставання як причину неможливості подальшого руху української економіки в руслі імпортозаміщуючої моделі. Інші дослідники акцентують увагу на зростанні залежності України від світового господарства у випадку повної відкритості її економіки [5].

Справді, історично індустріальний тип розвитку міг бути реалізований тільки на базі імпортозаміщуючої моделі, що отримала свій початок у країнах Заходу. Прорив тієї або іншої країни до групи технологічних лідерів здійснювався в результаті формування в її економіці відтворювального кругообігу.

Найважливішою передумовою створення індустріальних основ економіки виступає наявність природних ресурсів у національному господарстві, що обмежує можливості розвитку країн, які не мають джерел сировини. Експортно-промислова модель, яка отримала назву «залежної індустріалізації», сформувалася як засіб адаптації до інтеграційних тенденцій індустріального періоду, що зумовило більш пізнє підключення до технологічного розвитку Японії й країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Імпортозаміщуюча модель індустріального періоду стала класичним прикладом формування інноваційних потоків в економічній системі. Йдеться про зародження базисних нововведень у галузях важкої промисловості, про спрямування процесу розповсюдження, дифузії нововведень від сектору виробництва засобів виробництва до

сектору виробництва предметів тривалого вжитку. Так, Й. Шумпетер [15] пов'язує масову появу «нових комбінацій» і зростання капіталовкладень, перш за все, з найбільшим пошкваленням у галузях промисловості, що виготовляють засоби виробництва, зі зростанням споживання сталі. Відмінністю нової техніко-економічної парадигми від попереднього, індустріального періоду розвитку, є втрата галузевого спрямування секторів, що поширюється.

На даному етапі йдеться про розвиток економіки в цілому, про зміни в ході її еволюції, характер діючих закономірностей. Домінуюча технологічна складова сучасної економічної політики в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, істотно модифікувала зміст імпортозаміщуючої й експортно-промислової моделей як таких. Політика імпортозаміщення втратила свою значущість як засобу створення відносно відокремленої національної економічної системи, але залишилася як міра забезпечення технологічного оновлення структури економіки [12].

Акумуляція нововведень на стадії імпортозаміщення дозволяє активізувати зовнішньоторговельне сальдо за рахунок вищої конкурентоспроможності товарів, що експортуються. Своєю чергою, зростання експортних операцій зумовлює приплив у країну капіталу; зростання попиту збільшує ефект від капітальних вкладень. Характерно, що 90% наукових досліджень транснаціональні корпорації США здійснюють у своїй країні, біля 8% – у своїх філіях у розвинених країнах і лише 1% – у тих, що слаборозвинені. Найважливішими критеріями при використанні імпортозаміщення стали концентрація в національному господарстві технологічних потоків, що йдуть ззовні, створення інформаційного поля. Водночас прослідковується тенденція до розміщення індустріального виробництва за межами національного господарства. Так, в економіці США все більшу роль відіграє створення інформаційної мережі, здатної відстежувати виробництво у світовому господарстві. Розуміння імпортозаміщуючої моделі як стадії, необхідної для збереження динаміки розвитку національного господарства в руслі світових тенденцій, зміцнилося у зв'язку з розробкою понад напівстоліття тому японським економістом К. Акамацу концепції «зграї гусаків, що летять». Для багатьох економік імпортозаміщення розглядається лише як ступінь, на якому відбуваються адаптація й стандартизація нововведень. На стадії експорту в багатьох випадках виникають якісно нові характеристики продукту, що дозволять віднести його до нового базового нововведення [10].

Сутність експортно-промислової моделі піддається аналогічним змінам. Найважливішим стратегічним об'єктом інтеграції стає нова технологія, у той час як виробництво продукції індустріального типу переноситися в менш розвинені, але більш багаті природними ресурсами країни. Цей процес виразно відстежується через індустріальну експансію країн на інші континенти. Зі зростанням у міжнародному розподілі праці ролі країн, що розвиваються, підвищується значення альтернативної класичній схемі розповсюдження інноваційних потоків – від сектору виробництва предметів тривалого вжитку до сектору виробництва засобів виробництва.

Масове впровадження нововведень у сектори виробництва предметів тривалого вжитку підвищує технологічну мобільність економік, в яких відсут-

ня проблема структурно-інноваційної перебудови сектору виробництва засобів виробництва. У свою чергу, стадія імпортозаміщення формується в цій групі країн на новій технологічній основі порівняно з країнами, що раніше стали на шлях індустріалізації [3].

Досліджуючи дані тенденції, легко помітити, що колись принципово різноманітні моделі розвитку втрачають свій первісно чіткий обрис, що давав підставу для їх розмежування.

Історичні традиції в розвитку національного господарства та існуючий економічний потенціал визначають можливі виробничі орієнтири через синтезування елементів цих моделей. Незважаючи на тенденції об'єднання елементів імпортозаміщуючої та експортно-промислової моделей в економічній політиці, в стратегії підтримки інноваційної діяльності зберігаються «міжкраїнні» відмінності.

Американські економісти, які вивчали «економічне диво» в Південній Кореї, були здивовані станом місцевих підприємств. Багато корейських компаній, що досягли успіху, належали, за стандартами США, до компаній-банкрутів при щорічних темпах економічного зростання в країні 10–15%. І справа тут не тільки в розбіжностях у засобах національного обліку. В умовах, коли конкурентоспроможність країни на світових ринках меншою мірою ґрунтується на традиційних чинниках і все більшою мірою – на тих видах діяльності, основою яких служать знання, отримує широке розповсюдження практика підтримки урядами не тільки фундаментальних досліджень, але й прикладних розробок та впровадження нововведень. Остання міра підлягає різкій критиці з боку adeptів ортодоксальних засобів регулювання. Економічне зростання в рамках ортодоксальної теорії рівноваги спирається на інноваційну модель, за якою формування технологічно передових виробництв відбувається на основі кредитної емісії під майбутню вартість. Цілеспрямоване надання кредитів під майбутню вартість скорочує тривалість депресивного відрізка в економічному циклі; штучне звуження грошової маси в масштабах національного господарства змінюється державним регулюванням і підтримкою перетікання грошових ресурсів у найбільш перспективні, з точки зору довгострокового розвитку, сектори економіки. При цьому ймовірність виникнення інфляційних сплесків знаходиться у зворотній залежності від правильності вибору виробничих орієнтирів. Концепції кредитної емісії під майбутню вартість співзвучні результатам досліджень, проведених Г. Меншем щодо концентрації базисних нововведень на фазі депресії. Він підкреслював, що впровадження базисних нововведень на цьому етапі розвитку є єдиною можливістю прибуткового інвестування і врешті «нововведення переборюють депресію» [11].

З'явилася безліч робіт з цієї проблематики, зокрема, доповідь Дж. Норткотта «Прийняття інвестиційних рішень», де розглядалися проблеми розробки й впровадження інновацій в економіку [2]. Зосередження ортодоксальної монетарної школи на аналізі рівноваги економічних систем звужує можливості передбачення майбутнього, а також використання цільових мір, що особливо важливо для країн, які розвиваються, і економік транзитивного типу. Концепція кредитної емісії під майбутню вартість, навпаки, спирається на розробку технологічної стратегії розвитку економіки. Кредитування під майбутню

вартість характерне для країн, що переживають технологічне оновлення. Воно пов'язане з формуванням «довгої хвилі» в економіці, що визначає характер її розвитку на найближчі 50–60 років. Звідси й умови кредитування, спрямовані на кластеризацію в економіці нововведень на основі синтезування елементів імпортозаміщуючої та експортно-промислової моделей з урахуванням національної специфіки господарювання й тенденцій світової кон'юнктури.

Кластери нововведень останньої техніко-економічної парадигми формуються головним чином в сфері інформатики й комунікацій. Саме в цих галузях концентрують свої зусилля найбільш розвинені країни. Процеси трансформації в економіках транзитивного типу порушують не тільки інноваційну, але й інституціональну сферу. Держава повинна активніше стимулювати утворення кластерів нововведень в економічній структурі. Як показує досвід країн, що розвиваються динамічно, «відступ» держави може бути виправданим тільки при досягненні стабільного зростання, тобто за наявності стабільних інноваційних потоків у виробничий сектор та їх адекватності національній безпеці. В країнах Азії у відповідності з вибраним інноваційним орієнтиром здійснюється державна підтримка зон ризику.

15 років тому в державному регулюванні цих країн намітився перехід від інвестицій звичайного типу до «динамічної» науково-технічної політики – специфічних інвестицій, що становлять сукупність, яка об'єднує в єдиний конгломерат нову технологію й продукцію з новими знаннями, менеджментом, кадровою політикою та технологічними ринками, включаючи комунікаційну та інформаційну інфраструктури. Зміни в економіці, пов'язані з співвідношенням «споживання – накопичування», виходять за рамки політики поточної стабілізації. Між тим, саме здійснювані в її руслі інституціональні інновації визначають майбутню структуру економіки [6].

Реалізація в економічній політиці тези ортодоксальної монетарної школи про звуження в короткостроковому інтервалі ефективного попиту та загострення проблем збуту в результаті зростання норми інвестування у виробництво призводить до зміщення підприємницьких інтересів на отримання спекулятивного невиробничого прибутку. В Україні проблема прибутковості підприємств, особливо з довгим виробничим циклом, вступає в протиріччя із структурно-кредитною політикою, що склалася. Збитковими в інноваційному комплексі виявляються саме ті заходи, що визначають умови довгострокового розвитку технологічної основи виробництва й входять у поняття «здійснення нових комбінацій». Важливу роль у створенні сприятливого інвестиційного клімату для виробництва відіграють не тільки процентні ставки за кредитами, але й їхні умови. На жаль, не в Україні, а, наприклад, у Південній Кореї існує форма відстроченого платежу, що надає змогу компаніям здійснювати виплати не з поточного, а з майбутнього прибутку шляхом її акумуляції й нарощування обсягів випуску продукції. Завдяки цій мірі вдається швидше й ефективніше освоювати ринки збуту за рахунок відносно низької ціни нового продукту, оскільки вартість кредиту не включається до складу витрат. Технологічна багатокладність української економіки – зворотня сторона її технологічного відставання.

Висновки. Затяжний характер українського технологічного спаду не залишає сьогодні можливостей для вирівнювання елементів продуктивної струк-

тури на базі вищого технологічного укладу, як це пропонується прибічниками імпортозаміщуючої моделі індустріалізації. Проведення такої політики в умовах стагнації є практично неможливим. На концептуальному рівні економічна стратегія України повинна враховувати еволюційні тенденції, що відіграють домінуючу роль у формуванні сучасної системи світового господарства. Перед українською економікою постали дві взаємопов'язані задачі: проведення імпортозаміщуючої політики, виходячи з нового її розуміння як стадії, необхідної для створення єдиного внутрішнього ринку, та одночасна орієнтація на експортно-промисловий варіант участі в міжнародному розподілі праці. Відомо, що рівновага в економіках транзитивного типу, яка досягається в результаті слабозвинених засобів, може встановитися на достатньо низькому рівні. І зараз Україна продовжує стрімко наближатися до групи слабозвинених країн [7].

Підсилення залежності України від зовнішньоторговельних відносин і «відсікання» промислових галузей, перш за все обробних, стали наслідком орієнтації на «відкриту» економіку, за якої політика імпортозаміщення відкидалась. Відтак були підірвані можливості для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках, не говорячи вже про зниження частки наукоємного виробництва, практично розпад національного відтворювального кругообігу. Формування стадії імпортозаміщення, що забезпечує промисловий тип «відкритої» економіки, здійснюється на основі поступового зближення різних технологічних укладів, переходу від жорстких вертикальних виробничих зв'язків до гнучких горизонтальних у результаті проникнення елементів нового технологічного укладу, зокрема, інформаційно-комунікаційних систем, у всіх ланках економічної структури. Утворення безлічі горизонтальних технологічних ланцюжків, що включають внутрішньогосподарські зв'язки й водночас виходять за межі національної економіки, забезпечить тривалість і створить потенціал для майбутнього розвитку. Отже, концепція «точок росту» в економіці не співпадає з галузевим або навіть внутрішньогалузевим підходом.

Ефект прямого зв'язку виявляється в тому, що якщо одна галузь промисловості споживає продукцію іншої, яка застосовує нові комбінації, то в першій також стимулюється перехід до їх використання. З іншого боку, ті галузі, що постачають свою продукцію підприємствам, які стали на шлях застосування нових комбінацій, одержують імпульс до розвитку за рахунок збільшення попиту. Ця закономірність визначає наявність ефекту зворотнього зв'язку в розповсюдженні нововведень. Взаємопереплетіння ефектів прямого й зворотнього зв'язку забезпечує економічний підйом за рахунок як розширення сфери застосування нових комбінацій, так і збереження старих виробничих можливостей, використання яких раніше вважалося неефективним. Для активізації існуючого в країні потенціалу випереджаючих технологій необхідне використання кредитної емісії. Пріоритетна підтримка передових розробок створює умови для формування сучасної структури української економіки й сприяє виникненню значних експортних можливостей, що дозволять вийти на зовнішні технологічні ринки.

1. *Гесць В.М., Семиноженко В.П.* Інноваційні перспективи України: Монографія. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
2. *Норткотт Д.* Принятие инвестиционных решений / Пер. с англ. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 247 с.
3. *Овсянников А.* Типология споживачів. – М., 2003. – 204 с.
4. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: Наук. монографія / Наук. ред. М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін. – К.: Національна академія управління, 2008. – 216 с.
5. *Сакс Д.* Макроэкономика. Глобальный аспект. – М., 2005. – 848 с.
6. *Скрипкин О.* Функціонально-вартісний аналіз при проектуванні виробів. – К., 1990. – 160 с.
7. *Солюс Г.* Современный рынок капитала. – М., 2006. – 224 с.
8. *Шевчук В.Я.* Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період // soskin.info.
9. *Яловий Г.К., Колесок С.В., Іваницька О.В.* Сутність інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємства // nauka.kushnir.mk.ua.
10. *Akatsutsu, K.* (1962). A historical pattern of economic growth in developing countries. *Journal of Developing Economies*, 1(1): 3–25.
11. *Mensch, G.* (1975). Das technologische Patt: Innovationen überwinden die Depression. Frankfurt a.M.
12. *Mills, G.B., Palmer, J.L.* (1983). The deficit dilemma: Budget policy in the Reagan era. Washington, D.C.: Urban Institute Press. 159 p.
13. *Pareto, V.* (1896). Cours d'economie politique. Lausanne, F. Rouge, 801 p.
14. *Rawls, J.* (1971). A Theory of Justice. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press. 560 p.
15. *Schumpeter, J.A.* (1954). Economic Doctrine and Method: An historical sketch. New York, Oxford University Press. 208 p.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2015.